

HADSEREG ÉS POLITIKA MAGYARORSZÁGON 1938—1944

(Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1936. 404 o.)

A magyar ellenforradalmi rendszer 1938—1944 közötti katonapolitikájáról az utóbbi évtizedekben számos figyelemre méltó visszaemlékezés, hadtörténeti feldolgozás, diplomáciatörténeti munka jelent meg, mind a hazai, mind külföldön élő és külföldi szerzők tollából. A fenti időszak magyar katonapolitikájának összefoglalását adja meg a szerző rendkívül pontos, tudományos igényű és értékű levéltári kutatások, magyar és külföldi diplomácia-történeti források, dokumentumok és visszaemlékezések felhasználásával. A fenti korról a szerző olyan munkát ad olvasója kezébe, ami olvasmányossága mellett forrásértéke szempontjából is rendkívül jelentős.

A könyv 1938-tól követi nyomon az ellenforradalmi rendszer politikájának alakulását. Ebben az évben kerül sor Ausztria bekebelezésére, a müncheni egyezmény után Németország befolyásának növekedésére, de ebben az évben jelentkezik minden korábbinál hangsúlyosabban a nyilas mozgalom Magyarországon, s hangjukat sokszorososan felerősítik azok a sikerek, melyeket a területi revízió jelentett. Történelmi tény, hogy a magyar katonai vezetés hatása a politikára elmaradt a német, vagy az olasz szövetségességétől, de különösen az egymilliárdos program beindítása utat nyitott az eseményekre gyakorolt szerepének növelésére.

A szerző nem hagy kétséget afelől, hogy a politika alakulására döntő mértékben az uralgó osztály egésze gyakorolt hatást, de munkájában eredeti dokumentumok felhasználásával rámutat arra a történelmi bűnre, mely Werth Henrik vezérkari főnököt és a hadsereg németbarát vezetőit terheli az ország és honvédsége háborúba taszításáért. A Horthy által reaktiváltatott gyalogsági tábornok számára az volt a legfontosabb, hogy az ország semmilyen körülmények között ki ne maradjon a háborúból. Werth, aki igyekezett a politika-mentesség látszatát keltetni, nézeteiben kifejtette, hogy az első világháború „politikailag” veszett el, s ennek oka a politikai és katonai vezetés összhangjának hiánya volt, melyet meg kell teremteni. A vezérkari főnök hadvezéri képességeit igyekezett kipróbálni egy igazi háborúban, természetesen a németekkel kiépített szoros szövetségben, melyet úgy értelmezett, hogy „egészen be kell hódolnunk a németeknek”. Véleménye nem maradt elszigetelt jelenség, helyezte a Teleki-kormány hivatalba lépésekor megszilárdult. A tisztikar revíziós céljai elérése érdekében felsorakozott Werth mögött, támogatta a Németország melletti szilárd elkötelezettséget, szerintük ő képviselte

„a kormány diplomáciai utakat kereső és künnyerálgató eljárásával szemben a cselekvő katonai akaratot.” A katonai felső vezetés, élén a vezérkari főnökkel, a németekkel folyó meddő tárgyalások alatt megbizonyosodhatott arról, hogy Németország nem támogatja olyan korszerű magyar haderő létrehozását, mely szomszédaival szemben önálló akcióra is képes, netán alkalmas legyen a német érdekek ellen fellépni.

Dombrády Loránd könyvében plasztikusan mutatja be a Teleki-kormány és a vezérkar közötti különbséget a revízió megvalósításának kérdésében. A magyar politika 1939 őszén és 1940 tavaszán tapasztalhatta a nyugati államoknak a lengyel-német háború során tanúsított magyar magatartás feletti elégedettségét, de tapasztalhatta a magyar revíziós törekvésekkel szembeni nagyobb megértést is. Teleki szándéka az volt, hogy a Romániával szembeni revíziót Németország jóváhagyása nélkül, önerőből oldja meg, s ennek érdekében akarta fejleszteni a hadsereget. Úgy számított, hogy könnyebb lesz a győztes hatalmakkal a már visszaszerzett területeket de iure elismertetni, mint a békekonferencián módosítani a határokat. A hadsereg vezetése — élén Werthtel — a revízió kizárólagos letéteményesét Németországban látta, ezért hangsúlyozta a vele összehangolt külpolitika és a katonai együttműködés szükségességét. 1940 őszére a fenyegető közelségbe került Németország beszűkítette a magyar kormány politikai mozgásterét. A kialakult helyzet kedvezett a feltétlen németbarát politikát követelő, erősödő szélsőjobb oldalnak és a katonai vezetésnek.

A német irányba történő behódolással szemben a magyar politikai vezetés nem élt azzal a lehetőséggel, melyet a Szovjetunióval kialakítható kapcsolatok jelenthettek volna. A szovjet kormány 1939 ősze óta rendszeresen tanújelét adta jószomszédi törekvéseinek, támogatta a magyar kormány törekvéseit külpolitikai mozgásterének tágításában.

Werth mindent elkövetett annak érdekében, hogy a kormányokat egyre inkább a német érdekek kiszolgálójává tegye, s ha ez nem volt eredményes, igen sokszor szembehelyezkedett a hivatalos kormánypolitikával, szükség esetén azt keresztezni is igyekezett. Ez oda hatott, hogy a kormány vonalától egyre inkább eltérő katonapolitika volt kialakulóban, melyet Horthy jóindulatúan szemlélt.

Werth nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a Jugoszlávia elleni intervencióhoz való csatlakozással a magyar kormány végleg Német-

országához láncolja magát, felszámolta a Teleki által képviselt fegyveres semlegesség politikáját. A vezérkari főnök a német hadsereg újabb villámháborús sikerétől elkápráztatva ismét megerősödött abban a meggyőződésében, hogy csak a német fegyveres erő akciójához való fenntartások nélküli, időben és megfelelő erővel végrehajtott csatlakozás lehet a maradéktalan revíziós siker útja. Elhatározta, minden alkalmat megragad, hogy felajánlhassa a hadsereg csatlakozását a részleteiben ugyan ekkor előtte még ismeretlen de immár kétségtelen Szovjetunió elleni hadjáratához.

Dombrády Lóránd olyan részletességgel mutatja be a vezérkari főnök és a németbarát tisztek szerepét a Szovjetunió elleni háborúba való belépésben, ami megalapozottabb, egyértelműbb ismereteket eredményez az olvasó és kutató számára. A kormánnyal elégedetlen katonák körében felvetődött egy szabadcsapat megalakításának gondolata, s Werth 1941. június 25-én Himer tábornok villásreggelijén terjesztette elő elképzeléseit annak érdekében, hogy a felelős magyar politikusokra nyomást tudjon gyakorolni a hadbalépés érdekében. A szervezés végrehajtása azonban már nem volt aktuális, a Kassa ellen június 26-án 13.10-kor végrehajtott provokáció megteremtette az alkalmat a hadba lépésre.

Horthy 1941 szeptemberében ugyan megvált vezérkari főnökétől, de arról a pályáról, melyre az országot állították sem ő, sem a katonai vezetés nem tudott, de igazából nem is akart letérni. A háborúba való belépést nem tudták megakadályozni azok a józanul gondolkodó körök sem, akik érdekelték voltak az ország semlegességének megőrzésében. A hadba lépés a revíziós politika logikus következménye volt. A Szovjetunió elleni háború a katonák tömegeit eszmei szempontból felkészületlenül érte. A korábbi évek propaganda-munkája a szomszéd népek ellen irányult, s a katonák nem értették, miért kell harcolniuk a Szovjetunió ellen olyan szövetségekkel, melyek az elért területgyarapodásokat veszélyeztetik.

Dombrády Lóránd a magyar történelem e rövid, de rendkívül jelentős időszakával összefüggő és elemző szemléletéhez következetesek levonásához járult hozzá, amikor tudományos igénnyel, több, eddig még nem publikált dokumentum, visszaemlékezés alapján törekedett bemutatni, hogy az ellenforradalmi rendszer történetének e tragikus szakaszában döntő szerep jutott az akarataikat a politikusokkal szemben érvényre juttatni képes katonai vezetőknek.

Szauter Lajos

TÓTH GYULA

HADAK, HITEK, HISTÓRIÁK

(Magvető Könyvkiadó, Elvek és Utak, Budapest, 1986. 644 o.)

A Magvető Könyvkiadó egyre inkább szakosodó sorozatait, a „Tények és Tanúk”, a „Nemzet és Emlékezet”, a „Gyorsuló Idő” mellett az „Elvek és utak” c. sorozat az, amelyben mindmáig helyet kaptak történeti, irodalomtörténeti, művészeti, szociológiai, elméleti és ideológiai jellegű művek. Ez az új kötet is a „Történelmi, irodalmi és művelődéspolitikai tanulmányok” alcímet viseli, mintegy reprezentálva azon sorozat sokrétűségét, melyben napvilágot látott. Egy sorozat, megfelelő szerkesztői elvek mellett viszonylag könnyen lehet sokrétű. De alkothat-e valaki egyszerre jó történelmi, irodalmi és művelődéspolitikai tanulmányokat? Ez már fogasabb kérdés. Korunkban gyakran gondolunk vissza nosztalgiaiával a reneszánsz, a felvilágosodás vagy akár a XIX. század polihisztoraira, s gyakran bizony már azzal is megelégednénk, hogy a történész értsen az irodalomtörténethez, az irodalomtörténész konyítson a történelemhez, a mate-

matikus a fizikához, a fizikus a matematikához, és így tovább. E kötet egy ilyenfajta polihisztorságot hivatott jelképezni az ún. humán tudományok területén. Lássuk, milyen eredménnyel.

Az alcímmel nyomban vitatkoznunk kell. A kötet tíz nagyobb tematikai egységben tartalmaz különböző műfajú írásokat, a könyvismertetéstől az esszéig, az újságcikktől az előszóig, de tanulmánynak csak a cannae-i csatáról szóló írást neveznénk. Ez ugyanis az egyetlen, amely a tanulmány klasszikus követelményeinek (pl. jegyzetanyag) megfelel. A többi nem könyvismertetés-jellegű írás többségében is találunk ugyan hivatkozásokat a főszövegbe beleépítve, s ezek egy része is viszonylag könnyen visszakereshető, de sok esetben egyszerűen nem lehet tudni, honnan vette adatait a szerző. Ennek legjellemzőbb példája a győrvári csatáról szóló írás, amelyben többször is hivatkozik egy „hivatalos osztrák had-